

<http://dx.doi.org/10.16926/sit.2022.04.01>

Arkadiusz WŁODARCZYK*

<https://orcid.org/0000-0003-2263-2474>

Kamil POTRZUSKI**

<https://orcid.org/0000-0001-6798-7629>

Igrzyska panhelleńskie (1859–1889) w świetle XIX-wiecznej prasy polskiej zaboru austriackiego i rosyjskiego

Jak cytować [how to cite]: Włodarczyk A., Potrzuski K., *Igrzyska panhelleńskie (1859–1889) w świetle XIX-wiecznej prasy polskiej zaboru austriackiego i rosyjskiego*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2022, t. 5, nr 4, s. 11–35.

The Panhellenic Games (1859–1889) in the 19th century Polish press

Abstract

In 1859, the first Modern Panhellenic Games were held in Athens. The Games, initiated by the wealthy entrepreneur Evangelos Zappas, although originally planned as a regular event, were held only three more times – in 1870, 1875 and 1888/1889. These were also pioneering times in the development of Polish sport. The Polish press was interested in the competitions in distant Greece, calling them the Olympic Games. Especially their first edition received relatively great interest in the Galician and Warsaw press. The press releases contained information about the competition programme, the involvement of the royal family in the event, the setting of the event and

* dr, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie; e-mail: arkadiusz.wlodarczyk1@gmail.com (autor korespondencyjny)

** dr, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie; e-mail: kamil.potrzuski@awf.edu.pl

the interest of the audience. However, short, laconic references prevailed, and the Games themselves were presented as an exotic curiosity rather than an event of great social and cultural importance. There is also little evidence that the press reports on the events of 1859–1889 had a significant impact on the development of Polish sport.

Keywords: The Panhellenic Games, pseudo-Olympics (pre-Coubertin Olympics), press, Poland, 19th century.

Streszczenie

W 1859 roku zostały rozegrane w Atenach pierwsze nowożytne igrzyska panhelleńskie. Zawody, których inicjatorem był zamożny przedsiębiorca i społecznik Evangelos Zappas, choć pierwotnie planowane jako wydarzenie cykliczne, zostały w przyszłości przeprowadzone jeszcze tylko trzykrotnie – w latach 1870, 1875 oraz 1888/1889. Były to również pionierskie czasy rozwoju sportu polskiego. Zawodami w dalekiej Grecji interesowała się polska prasa, która nazywała je igrzyskami olimpijskimi. Szczególnie ich pierwsza edycja wzbudziła relatywnie duże zainteresowanie prasy galicyjskiej oraz warszawskiej. W notatkach prasowych pojawiały się informacje o programie zawodów, zaangażowaniu rodziny królewskiej w przedsięwzięcie, oprawie wydarzenia oraz zainteresowaniu widowni. Dominowały jednak krótkie, lakoniczne wzmianki, a same igrzyska przedstawiano raczej jako egzotyczną ciekawostkę niż wydarzenie o doniosłym znaczeniu społecznym i kulturowym. Niewiele wskazuje również na to, aby relacje prasowe o wydarzeniach lat 1859–1889 miały znaczący wpływ na rozwój sportu polskiego.

Słowa kluczowe: igrzyska panhelleńskie, igrzyska pseudoolimpijskie (przedcoubertinowskie), prasa, Polska, XIX wiek.

Wprowadzenie

Kres antycznych igrzysk olimpijskich przypadł prawdopodobnie na połowę V wieku naszej ery¹. Nie oznaczał on jednak końca szeroko pojętej idei olimpijskiej, która w różnych formach przetrwała w kręgu kultury europejskiej blisko 1500 lat. Symbolicznym końcem tego okresu jest 1894 rok i zwołanie z inicjatywy barona Pierre’a de Coubertina kongresu w Paryżu, na którym podjęto decyzję o powołaniu Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego i organizacji pierwszych nowożytnych igrzysk olimpijskich w Atenach, które zaplanowano na 1896 rok². Jednak już wcześniej pojawiało się wiele inicjatyw w postaci lokalnych lub

¹ Więcej na temat końca starożytnych igrzysk olimpijskich zob. A. Włodarczyk, *Koniec starożytnych igrzysk olimpijskich w świetle źródeł antycznych i bizantyńskich*, [w:] M. Zowisto, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka w perspektywie nauk społecznych: tradycja i współczesność*, Kraków 2019, s. 93–101.

² Więcej o inicjatywie barona Pierre’a de Coubertina i kulisy przyznania igrzysk Atenom zob. G. Młodzikowski, *U źródeł nowożytnego olimpizmu – kongresy: Sorbona 1892 i 1894*, „Kultura Fizyczna” 1988, nr 7–8, s. 11–14; A. Włodarczyk, *Za kulisami kongresu dla wznowienia igrzysk olimpijskich – początki instytucjonalizacji idei*, [w:] Z. Dziubiński, M. Jasny (red.), *Kultura fizyczna a instytucjonalizacja*, Warszawa 2020, s. 313–326.

narodowych festiwali o charakterze sportowym i kulturalnym, które w różnym stopniu nawiązywały do antycznych tradycji olimpijskich. Niektóre z nich miały na celu wskrzeszenie igrzysk na wzór starożytny, inne zaś nawiązywały do tradycji olimpijskich, by podnieść prestiż wydarzenia w społeczeństwie. Wszystkie te inicjatywy podejmowane przed 1896 rokiem często nazywa się igrzyskami pseudoolimpijskimi, a za kolebkę tego typu wydarzeń należy uznać Wyspy Brytyjskie, gdzie już na początku XVII wieku lokalne festiwale sportowo-kulturalne nazywano olimpijskimi³. Pojęcie *igrzyska pseudoolimpijskie* (ang. *pseudo-Olympics*) wprowadził po raz pierwszy w literaturze anglojęzycznej w 1988 roku Gerald Redmond, by odróżnić przedcoubertinowskie igrzyska i festiwale sportowo-kulturalne z motywem olimpijskim od nowożytnych igrzysk olimpijskich. Z pewnością, używając tego pojęcia, nie można uniknąć pewnych uproszczeń, a samo w sobie jest ono nieco dyskusyjne, faworyzuje bowiem inicjatywę Coubertina (uważając ją za najbardziej udaną i długotrwałą, co z jednej strony pod względem międzynarodowego prestiżu i popularności może być prawdą, jednakże rozpatrując wszystkie wydarzenia okołoolimpijskie na przestrzeni wieków, igrzyska Coubertina nie są ani najdłuższą rozgrywaną tego typu imprezą, ani najbardziej zbliżoną do antycznych igrzysk pod względem założeń ideowych i organizacyjnych), a zgodnie ze znaczeniem przedrostka *pseudo-*, odnoszącego się do osób lub zjawisk, które nie są tym, co udają lub naśladują, również nowożytne olimpie i co więcej – każde wydarzenie nawiązujące do antycznych olimpijskich agonów należy uznać za igrzyska pseudoolimpijskie⁴. Dlatego być może alternatywną nazwą dla igrzysk pseudoolimpijskich, biorąc pod uwagę kontekst historyczny, jest wspomniane wcześniej pojęcie igrzysk przedcoubertinowskich.

Z czasem tego typu imprezy (igrzyska pseudoolimpijskie czy też przedcoubertinowskie) zaczęto organizować w wielu państwach europejskich, nie wszystkie jednak miały charakter sportowy mimo bezpośredniego odwołania do igrzysk olimpijskich. Za przykład mogą posłużyć igrzyska poetyckie odbywające się od 1693 roku w rzymskiej Akademii Arkadia. W ich programie, mimo nazwy i rozwiązań organizacyjnych zaczerpniętych z olimpijskiego pierwowzoru, nie znalazły się żadne konkurencje sportowe⁵. W XVIII i XIX wieku w coraz większej liczbie krajów organizowano igrzyska pseudoolimpijskie. Wśród nich można wy-

³ Na temat pojęcia igrzysk pseudoolimpijskich i tego typu wydarzeń organizowanych na Wyspach Brytyjskich w XVII wieku zob. A. Włodarczyk, M. Rozmiar, *The chronology and naming of seventeenth-century pseudo-Olympics in the British Isles*, „Sport in History” 2021, vol. 41 (2), s. 159–180.

⁴ G. Redmond, *Toward Modern Revival of the Olympic Games: The Various „Pseudo-Olympics” of the 19th-Century*, [w:] J.O. Segrave, D. Chu (red.), *The Olympic Games in Transition*, Campaign 1988, s. 72.

⁵ Zob. A. Włodarczyk, M. Rozmiar, *Giovanni Mario Crescimbeni i poetyckie agony w rzymskiej Akademii Arkadyjskiej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 11–26.

mienić m.in. igrzyska olimpijskie w Anhalt-Dessau (Worlitz)⁶, w Ramlösa⁷ czy kolejne inicjatywy angielskie – w Much Wenlock, Morpeth oraz Liverpoolu⁸. Imprezy nawiązujące do tradycji olimpijskich nie ominęły również kolebki idei olimpijskiej – Grecji, gdzie w XIX wieku zorganizowano cztery edycje igrzysk – w 1859, 1870, 1875 i 1888–1889 roku⁹. Do tej pory wielu badaczy dokonywało prób zestawienia wszystkich igrzysk pseudoolimpijskich przed 1896 rokiem¹⁰, są one jednak niepełne z powodu ciągłego odkrywania wcześniej nieznanymi tego typu inicjatyw.

Na ziemiach polskich w XIX wieku również dochodziło do organizacji imprez o charakterze pseudoolimpijskim, czego przykładem mogą być widowiska przedstawiane w 1873 roku w Grodzisku Wielkopolskim¹¹, czy też występy grup cyrkowych, których niektóre elementy programu były inspirowane szeroko pojętymi motywami olimpijskimi¹². Nie była to jednak jedyna forma popularyzacji olimpijskiej idei na obszarze dawnego państwa polskiego. Dużą rolę (jeśli nie największą) w tej kwestii odgrywała literatura, w której już wcześniej pojawiały się zagadnienia dotyczące greckiej agonistyki¹³, oraz prasa – najbardziej dostępne w ówczesnym społeczeństwie źródło bieżących informacji i wiedzy, gdzie pojawiały się teksty poruszające w mniejszym lub większym stopniu tematykę olimpijską¹⁴.

⁶ E. Hirsch, „*Olympische Spiele*” am Drehberg in Anhalt-Dessau zur Goethezeit, „*Nikephoros*” 1997, Bd 10, s. 265-288.

⁷ A. Svahn, „*Olympiska spelen*” i Ramlösa 1834 och 1836, Helsingborg 1984.

⁸ Brytyjskie dziedzictwo olimpijskie począwszy od XVII wieku opisał Martin Polley w: *The British Olympics: Britain's Olympic Heritage, 1612–2012*, Swindon 2011.

⁹ K. Georgiadis, *Olympic Revival: The Revival of the Olympic Games in Modern Times*, Athens 2003.

¹⁰ Zob. np. G. Redmond, *Toward Modern Revival...*, s. 72; J.K. Rühl, *Olympics Before Coubertin*, [w:] J.E. Findling, K.D. Pelle (red.), *Encyclopedia of the Modern Olympic Movement*, London 2004, s. 3; A.W.M. Driega, *Olympics Before Pierre de Coubertin*, „*Journal of Olympic History*” 1997, vol. 5 (2), s. 20–21.

¹¹ M. Rozmiarzek, *Pseudo-Olympics in the Grand Duchy of Posen: The Forgotten Sports Heritage of Greater Poland*, „*The International Journal of the History of Sport*” 2020, vol. 37 (15), s. 1517–1530.

¹² Zob. A. Włodarczyk, M. Rozmiarzek, *Circus shows in nineteenth-century Poland as pseudo-olympics*, „*Sport in History*” 2022, s. 1–27.

¹³ Zob. D. Słapek, *Terra incognita? Sport antyczny w historiografii polskiej (początki)*, „*Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna*” 2018, t. 17, nr 2, s. 11–56; M. Żmuda-Pałka, M. Siwek, *Ancient Physical Culture in Polish-Language Literature of the Enlightenment*, „*The International Journal of the History of Sport*” 2021, vol. 38 (2–3), s. 203–226.

¹⁴ Różnego rodzaju tekstów w XIX-wiecznej prasie polskiej, w których poruszano tematykę olimpijską lub używano motywu olimpijskiego, jest mnóstwo. Dotyczy to zarówno pojedynczych wzmianek w postaci informacji, doniesień, porównań, jak i całych tekstów. Przykładem niech będą: „*Kuryer Litewski*” 1810, nr 9, s. 3–4; „*Pszczola Polska*” 1820, nr 8, s. 360; „*Orzeł Biały*”

W polskiej literaturze naukowej i popularnej pojawiały się opracowania dotyczące igrzysk panhelleńskich w XIX-wiecznej Grecji. Warto tutaj wspomnieć m.in. Wojciecha Lipońskiego, który w *Historii sportu* opisał próby przywrócenia igrzysk olimpijskich przed 1896 rokiem, w tym właśnie inicjatywę grecką z lat 1859–1889, *Szkice z dziejów kultury fizycznej* Marka Ordyłowskiego, gdzie jeden rozdział autor poświęcił igrzyskom odwołującym się do antycznej tradycji olimpijskiej, czy też Władysława Minkiewicza, który w *Olimpijskiej gorączce* zawarł krótką wzmiankę dotyczącą igrzysk panhelleńskich w Grecji¹⁵.

W kontekście idei olimpijskiej na łamach polskiej prasy pod zaborami również pojawiały się opracowania naukowe. Dotyczyły one jednak głównie przełomu XIX i XX wieku oraz poruszały kwestię wskrzeszenia i przebiegu igrzysk olimpijskich do 1914 roku¹⁶. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj cykl artykułów Marka Ordyłowskiego¹⁷. Brak natomiast opracowania podejmującego zagadnienie, czy i w jakim stopniu polska prasa w XIX wieku informowała społeczeństwo o igrzyskach panhelleńskich w Grecji w latach 1859–1889. Celem niniejszej pracy jest wypełnienie tej luki, a do jej napisania wykorzystano metodę historyczną, polegającą na wyszukaniu źródeł historycznych odnoszących się do zagadnienia, ich selekcji i analizie. Materiałem źródłowym były tytuły prasowe wydawane w zaborze austriackim i rosyjskim. W czasie gromadzenia źródeł dokonano również wstępnej kwerendy prasy polskiej wydawanej w zaborze pruskim (od 1871

1820, t. 3, s. 9–10; „Wiadomości Brukowe” 1822, nr 273, s. 30; „Wiadomości Brukowe” 1822, nr 280, s. 60; „Magazyn Powszechny Użytecznych Wiadomości” 1842, t. 8, z. 2, s. 49–52; „Ziemiainin” 1864, nr 23, s. 6; „Gazeta Toruńska” 1875, nr 25, s. 3; „Gazeta Toruńska” 1875, nr 26, s. 2; „Czas” 1884, nr 7, s. 1; „Gazeta Lwowska” 1886, nr 67, s. 4; „Gazeta Lwowska” 1886, nr 293, s. 4; „Kurjer Warszawski” 1891, nr 92, s. 2. Warto też w tym miejscu wspomnieć cykl artykułów Mirosława Tyrśa o starożytnych igrzyskach olimpijskich w „Przewodniku Gimnastycznym «Sokół»”, który ukazał się w numerach 10, 11 i 12 z 1885 roku oraz w numerze 1 z 1886 roku.

¹⁵ W. Lipoński, *Historia sportu*, Warszawa 2012, s. 466–474; M. Ordyłowski, *Szkice z dziejów kultury fizycznej*, Zielona Góra 2005, s. 70–72; W. Minkiewicz, *Olimpijska gorączka*, Poznań 1991, s. 13.

¹⁶ Zob. np. T. Ziółkowska, *Igrzyska olimpijskie w prasie poznańskiej do 1914 r.*, [w:] J. Lipiec (red.), *Logos i etos polskiego olimpizmu*, Kraków 1994, s. 471–477; R. Wasztyl, *Galicysko-krakowski przyczynek do genezy Polskiego Komitetu Olimpijskiego*, [w:] J. Lipiec (red.), *Logos i etos polskiego olimpizmu*, s. 465–470; B. Pędraszewska, *Problematyka odradzania się idei olimpijskiej na łamach codziennej prasy warszawskiej w latach 1894–1912*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 4, Gorzów Wlkp. 2000, s. 55–60.

¹⁷ M. Ordyłowski, *Problematyka olimpijska w prasie polskiej okresu zaborów na przykładzie krakowskiego dziennika „Głos Narodu”*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu” 1994, nr 3, s. 45–59; tenże, *Początki i przebieg pierwszych nowożytnych Igrzysk Olimpijskich w świetle lwowskiego dziennika „Gazeta Narodowa”*, [w:] J. Lipiec (red.), *Logos i etos polskiego olimpizmu*, s. 479–487; tenże, *Początki nowożytnych igrzysk olimpijskich w relacjach warszawskiego dziennika „Słowo”*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu” 1994, nr 1, s. 127–133; tenże, *Idea i nowożytne igrzyska olimpijskie na łamach „Czasu” – organu konserwatystów galicyjskich*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu” 1994, nr 4, s. 53–76.

roku niemieckim), nie odnaleziono jednak żadnych wzmianek dotyczących igrzysk panhelleńskich.

Rys historyczny igrzysk panhelleńskich (1859–1889)

W 1821 roku rozpoczęło się trwające osiem lat powstanie greckie przeciwko Imperium Osmańskiemu, które od ponad 400 lat sprawowało kontrolę nad terenami Hellady. Efektem tego powstania i klęski Turcji na innych frontach, a także złożonej sytuacji politycznej w ówczesnej Europie, w 1829 roku Grecja uzyskała autonomię, a rok później niepodległość. W 1832 roku na mocy traktatu stambulskiego Turcja osmańska uznała niepodległość państwa greckiego¹⁸. W chwili odzyskania niepodległości władze Grecji podjęły lub rozpoczęły wspieranie działań mających na celu zredefiniowanie przeszłości ziem i ludów helleńskich tak, aby pogłębiać integrację mieszkańców nowej Grecji, ich lojalność wobec państwa i gotowość do poświęceń dla realizacji celów państwowych. Nie może to dziwić, gdyż działania takie, nazywane polityką historyczną, prowadzą wszystkie państwa nowoczesne, zawsze zainteresowane budowaniem spójnej (choć nie zawsze rygorystycznie zgodnej z naukową wiedzą historyczną) narracji o przeszłości pomagającej realizować bieżące cele¹⁹. W przypadku Grecji sytuacja była szczególna, gdyż lata świetności Hellady były z jednej strony bardzo odległe, z drugiej podlegające pewnej ideologizacji czy wręcz mitologizacji w całej Europie, której intelektualisci uważali antyczny, grecko-rzymski komponent za jeden z filarów cywilizacji Zachodu przynajmniej od czasów renesansu. Jednym z emblematów antycznej helleńskości była tradycja igrzysk olimpijskich, która – choć w rzeczywistości XIX wieku nieporównywalnie mniej nośna niż współcześnie – mogła potencjalnie stanowić ważny instrument państwo- i narodotwórczy. Wkrótce pojawił się pomysł, by przywrócić igrzyska olimpijskie rozgrywane w starożytności jako ważny element tożsamości narodowej Greków, a jednocześnie uświetnić odzyskanie niepodległości, co pozostawało zgodne z nowogrecką polityką historyczną podkreślającą starożytne tradycje dla budowy dumy narodowej, poczucia jedności i przekonania Greków o własnej świetności. Igrzyska olimpijskie (i inne panhelleńskie) w starożytności bowiem jednożyły podzielony pod względem politycznym świat grecki, będąc symbolem jedności kulturowej i religijnej Hellenów. Nie dziwi więc fakt, że odrodzone państwo greckie w pierw-

¹⁸ Więcej na temat walki Grecji o niepodległość w XIX wieku w literaturze polskiej zob. np. W. Gorzycki, *Walka Grecji o niepodległość w XIX wieku*, Warszawa 1922; A. Bojarski, *Powstanie Greków w latach 1821–1829 w prasie Królestwa Polskiego i Galicji*, „Niepodległość i Pamięć” 2012, nr 19/1–4, s. 5–24; M. Borowska, M. Kalinowska, M. Chylińska (red.), *Wolność albo śmierć. Polscy filhelleni i powstanie greckie 1821*, Warszawa 2021.

¹⁹ R. Chwedoruk, *Polityka historyczna*, Warszawa 2018, s. 384.

szej połowie XIX wieku odwoływało się do starożytnych tradycji (w tym do atletyki), by podkreślić homogeniczność greckich ziem, narodu, pielęgnować poczucie wspólnoty oraz odrzucić wszelkie partykularyzmy we wszystkich sferach życia²⁰. Tak, jak wewnątrz zróznicowani, ale zdolni do zjednoczenia i dokonywania rzeczy wielkich byli antyczni Hellenowie, tak – również na płaszczyźnie rywalizacji nawiązującej do igrzysk – mieli się prezentować zarazem nowożytni Grecy. Skądinąd zresztą wiemy, że prawosławna, greckojęzyczna ludność południowych Bałkanów na początku XIX wieku była niezwykle zróznicowana, jej elity silnie związane, momentami wręcz nadające ton aparatowi państwowemu Imperium Osmańskiego, diaspora grecka liczna i rozproszona po całej Europie, nie zawsze zresztą z entuzjazmem patrząca po 1829 roku na nowe państwo, a wielu Greków pozostawało poddanymi tureckimi, gdyż przecież niepodległa Grecja była stosunkowo niewielka²¹. Z tych powodów – przynajmniej potencjalnie – nowożytne igrzyska panhelleńskie miały duży ładunek wartości państwowotwórczych, a więc musiały skupić uwagę władz nowej Grecji, zainteresowanej wzrostem roli niepodległego kraju, także dla samych Greków.

Jednym z pierwszych impulsów do wskrzeszenia antycznych agonów, mających nieco symboliczny charakter, był poemat autorstwa Panagiotisa Soutsosa (1806–1868) zatytułowany *Nekrikos Dialogos (Dialog umarłych)* wydawany w gazecie „Helios” w 1833 roku. W jednym z fragmentów Soutsos ustami Platona woła: „Gdzie są wasze igrzyska olimpijskie?”²² Potem jeszcze wielokrotnie grecki poeta oficjalnie i wprost nawoływał do wznowienia starożytnych igrzysk, pisząc nawet w tej sprawie do króla Ottona I oraz wygłaszając publiczne przemowy na ten temat (m.in. w 1835, 1842 czy też w 1845 roku)²³, jednak nikt nie podjął się realizacji tej inicjatywy mimo utworzenia w 1837 roku Komitetu Olimpijskiego, którego jednym z głównych celów zapisanych w królewskim edykcie powołującym instytucję było jak najszybsze zorganizowanie igrzysk²⁴. Niektórzy

²⁰ Zob. np. D. Stapek, *Sport w Sparcie, Sparta w sporcie. Spartan mirage w nowożytnym ruchu sportowym*, „Almanach Historyczny” 2021, nr 23 (1), s. 39–58; D.C. Young, *The Modern Olympics: A Struggle for Revival*, Baltimore 1996.

²¹ Popularnonaukowe opracowanie odwołujące się między innymi do trudności w budowaniu jednolitej tożsamości narodowej nowożytnych Greków i zawiłości tamtejszej polityki historycznej: A. Krzemiński, *Grek z głową w ręku*, „Polityka” 2012, nr 23 (2861), s. 64.

²² Wspomniany fragment można odnaleźć w: „Helios” 1833, nr 4, s. 18, natomiast potwierdzenie, że autorem poematu jest Panagiotis Soutsos znajduje się w numerze 2 z tego samego roku na s. 9. Czasem bowiem podaje się, że autorem tego poematu jest Alexandros Soutsos – brat Panagiotisa – również poeta. „Helios” jest dostępny w wersji elektronicznej pod adresem: <https://books.google.gr/books?id=l1pEAAAACAAJ&pg=PA1#v=onepage&q&f=false>. Informację na temat właściwego autora poematu prawdopodobnie jako pierwszy podał David C. Young w *The Modern Olympics...*, a następnie powtórzył w: *A Brief History of the Olympic Games*, Malden 2004, s. 141.

²³ D.C. Young, *A Brief History of the Olympic Games*, s. 141–142.

²⁴ W. Lipoński, *Historia sportu*, s. 467.

badacze podają wprawdzie, że w 1838 roku w mieście Letrina (dzisiejszym Pyrgos) zorganizowano zawody sportowe nazwane igrzyskami olimpijskimi, trudno jednak ustalić jakiegokolwiek szczegóły tej inicjatywy z powodu braku zachowania dowodów źródłowych²⁵. Można jedynie podejrzewać, że igrzyska, nawet jeśli się odbyły, miały charakter wyłącznie lokalny i prawdopodobnie jednorazowy, inaczej pozostałby jakiś ślad w postaci doniesień lub relacji choćby w lokalnej prasie.

O ile inicjatywy zorganizowania igrzysk na wzór starogrecki nie udało się zrealizować w pierwszej połowie XIX wieku, to głównie za sprawą Evangelisa Zappasa (1800–1865) w 1859 roku w Atenach odbyła się pierwsza edycja tzw. igrzysk panhelleńskich, zwanych także w literaturze anglojęzycznej *The Olympiads of Zappas, Greek National Olympic Games*²⁶ lub *Zappas Olympics*. Nawiązanie w nazwie wydawnictwa do nazwiska Zappasa nie było przypadkowe, bowiem to właśnie on zainicjował i sfinansował pierwszą edycję igrzysk. Evangelis (lub Evangelos) Zappas był weteranem walk o niepodległość Grecji w 1821 roku, a trzy lata później został awansowany do stopnia brygadiera. W 1831 roku przeprowadził się do Bukaresztu, gdzie rozpoczął pracę jako chirurg, a następnie zajął się zarządzaniem i dzierżawą majątków będących w posiadaniu miejscowych klasztorów greckich. Sprawne zarządzanie i powiększenie zasobów finansowych Zappasa doprowadziło do wykupu dzierżawionych przez niego ziem na własność. Oprócz uprawy ziemi grecki przedsiębiorca wraz ze swym kuzynem – Konstantinosem, rozpoczęli działalność handlową, co w krótkim czasie doprowadziło do zgromadzenia pokaźnego majątku. W międzyczasie Zappas z zainteresowaniem śledził działalność Soutsosa na rzecz zorganizowania igrzysk i prawdopodobnie już w 1843 roku z pobudek patriotycznych i w związku z nadaniem konstytucji państwu greckiemu przez króla Ottona wyraził chęć zorganizowania igrzysk na wzór starożytny, informując o tym grecki konsulat w Bukareszcie. Jednak dopiero na początku czerwca 1856 roku do greckiego ministerstwa spraw zagranicznych dotarł list z Rumunii, w którym przedstawiono propozycję Zappasa. Grecki przedsiębiorca oferował wybudowanie hali wystawowej i organizację igrzysk w dzień święta niepodległości Grecji – 25 marca 1857 roku. Nie doczekawszy się jednak odpowiedzi, w lipcu zdeponował w greckim konsulacie w Bukareszcie sumę 2000 florenów austriackich na potrzeby organizacji igrzysk, co miało niejako potwierdzać jego intencje²⁷.

Wkrótce potem Zappas nawiązał współpracę z greckim ministrem spraw zagranicznych Alexandrosem Rhangavisem w celu ustalenia warunków przekaza-

²⁵ E. Kantzidou, *Dimitrios Vikelas: his contribution to the first international Olympic games of Athens in 1896*, [w:] *International Olympic Academy, 12th International Seminar on Olympic Studies for postgraduate students*, Olympia 2004, s. 249.

²⁶ D.C. Young, *Evangelis Zappas: Olympian Sponsor of Modern Olympic Games*, „Nikephoros” 2005, Bd 18, s. 275.

²⁷ K. Georgiadis, *Olympic Revival: The Revival of the Olympic Games in Modern Times*, Athens 2003, s. 33.

nia darowizny. W 1857 roku Zappas poprosił ministra o projekt budowy i wycenę Hali Olimpijskiej, która miała powstać na potrzeby igrzysk. Zakładano bowiem, że oprócz konkurencji sportowych zostanie zorganizowana wystawa produktów przemysłowych i rolnych. W następnym roku przystąpiono do sporządzenia ogólnych założeń igrzysk i przepisów, które ostatecznie zostały zawarte w wydanym 19 sierpnia 1858 roku dekretem królewskim. W poszczególnych artykułach przedstawiono, że igrzyska będą rozgrywane w Atenach co cztery lata, w każdą z czterech niedziel października. Miały one nawiązywać do tradycji antycznej, ich kluczowym elementem miało być jednak również wyłonienie i nagrodzenie (pieniężne) Greków najbardziej zasłużonych dla rozwoju rodzimej literatury i publicystyki, rolnictwa oraz przemysłu, celem wytworzenia atmosfery szlachetnej rywalizacji między greckimi przedsiębiorcami i filantropami. Wpisywało się to w zjawisko promowania rozwoju rodzimej gospodarki, wytwórczości, wzmacniania potencjału ekonomicznego Grecji (w pewnej analogii do pozytywistycznej „pracy organicznej” i „pracy u podstaw” na ziemiach polskich), a że było realizowane rękoma prywatnego przedsiębiorcy, nie mogło chyba nie zostać poparte przez władze państwowe, nawet jeśli wsparcie dla idei igrzysk panhelleńskich nie było początkowo wystarczająco energiczne. Zastanawiającą kwestią jest jedynie krótka wzmianka o konkurencjach sportowych, obejmujących wyścigi konne oraz konkurencje lekkoatletyczne, choć biorąc pod uwagę, iż sport jako zjawisko społeczne w połowie XIX wieku dopiero raczkował, zwłaszcza poza światem anglosaskim, nie zaskakuje ona tak bardzo. Igrzyska zostały rozegrane w listopadzie 1859 roku, przynosząc – mimo pewnego pośpiechu i bałaganu organizacyjnego, z którego zdawali sobie sprawę sami organizatorzy – relatywny sukces, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę ich odbiór i zainteresowanie greckiej publiczności²⁸.

Kolejne igrzyska panhelleńskie odbyły się już po śmierci ich *spiritus movens*, Evangelosa Zappasa, zmarłego w 1865 roku. Z przyczyn politycznych niemożliwe okazało się ich regularne rozgrywanie co trzy lub cztery lata, jak początkowo planowano. Dzięki zaangażowaniu wspomnianego kuzyna Zappasa, Konstantinosa, i akceptacji rodziny królewskiej kolejne igrzyska, pod wieloma względami podobne do pierwszych (nawiązanie do symboliki antycznej, nagradzanie zwycięzców, konkurencje sportowe nawiązujące do starożytności), zaplanowano i z powodzeniem rozegrano w październiku 1870 roku na stadionie panatenajskim. Pod względem organizacyjnym, w opinii historyków, udały się one lepiej niż pierwsze, choć nie obyło się bez potknięć. Relatywny sukces tych zawodów stał się impulsem kampanii na rzecz budowy infrastruktury sportowej i rozwoju powszechnych programów wychowania fizycznego w Grecji. Kolejne nowożytnie igrzyska panhelleńskie, na fali sukcesu, planowano pierwotnie już na rok 1871,

²⁸ Tamże, s. 36.

ale ostatecznie doszły one do skutku w maju 1875 roku, ponownie połączone z wystawą przemysłową, na którą napłynęły setki zgłoszeń wystawców.

W opinii współczesnych igrzyska 1875 roku były mniej udane od tych rozegranych pięć lat wcześniej. Na mniej entuzjastyczny odbiór zawodów wpłynęła niska frekwencja zawodników (zwłaszcza w konkurencjach sportowych), opóźnienia w realizacji programu zawodów i nierozegranie wszystkich zapowiadanych zmagania²⁹.

Ostatnie, jak się miało później okazać, nowożytnie igrzyska panhelleńskie rozegrano na przełomie roku 1888/89 w związku z finalizacją budowy hali widowiskowo-sportowej, nazwanej od nazwisk fundatorów „Zappeion” i zaprojektowanej przez duńskiego architekta Theofila Hansena. Ponownie do rywalizacji stanęli sportowcy (wyłącznie Grecy, w tym przedstawiciele licznej diaspory greckiej, rywalizowali w kwietniu i maju 1889 roku), artyści i przemysłowcy³⁰. Ze względu na kłopoty finansowe fundatorów, śmierć Konstantinosa Zappasa w 1892 roku oraz działalność Pierre’a de Coubertina i narodziny Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego, igrzyska panhelleńskie nie miały już nigdy później zostać rozegrane.

Igrzyska panhelleńskie w XIX-wiecznej prasie polskiej

Zainteresowanie polskiej prasy igrzyskami zorganizowanymi czterokrotnie w latach 1859–1889 z inicjatywy Evangelosa Zappasa należy uznać za stosunkowo niewielkie. W wyniku kwerendy prasowej zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Biblioteki Śląskiej w Katowicach udało się odnaleźć 25 passusów prasowych (wzmianek, notatek) odnoszących się do tych wydarzeń, publikowanych na łamach 10 gazet ukazujących się w Galicji oraz Królestwie Polskim, a konkretnie we Lwowie („Gazeta Lwowska”, „Gazeta Narodowa”, „Przegląd Polityczny Powszechny”), w Krakowie („Czas”), Cieszynie („Gwiazdka Cieszyńska”) oraz w Warszawie („Kurier Warszawski”, „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych”, „Gazeta Codzienna”/ „Gazeta Polska”, „Kurier Codzienny”, „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego”). Jak już wspomniano, nie udało się odnaleźć żadnych wzmianek o tych wydarzeniach w prasie polskiej zaboru pruskiego (od 1871 r. niemieckiego).

Ze względu na relatywnie niewiele stosunkowo krótkich notatek odnoszących się do igrzysk panhelleńskich nie poddano analizie kwestii wpływu proweniencji ideowej i sympatii politycznych danego dziennika na sposób analizowania tego wydarzenia. Ponadto przedmiotem badania nie był wpływ bieżącej sy-

²⁹ Tamże, s. 43–46.

³⁰ Tamże, s. 47–51.

tuacji społeczno-politycznej w Galicji i Królestwie Kongresowym na sposób relacjonowania wspomnianego wydarzenia sportowo-kulturalnego. W przypadku tak skromnego materiału źródłowego tego typu pytania, zadawane zwyczajowo w pracach praso- i medioznawczych, nie miałyby zastosowania.

Stosunkowo najwyższe zainteresowanie wywołały pierwsze nowożytne igrzyska panhelleńskie (w prasie z epoki konsekwentnie nazywane po prostu igrzyskami olimpijskimi), którym poświęcono 14 wzmianek, a więc więcej niż pozostałym tego typu imprezom łącznie. W grę mógł wchodzić tu efekt nowości, zainteresowanie oryginalną inicjatywą nawiązującą do tradycji starożytnej, którego w późniejszych latach mogło już nie być. Nie były to jednak bardzo obszerne teksty, stanowiły raczej ciekawostkę ze świata niż główny temat danego wydania gazety, poświęconego najczęściej sprawom politycznym (np. działalności dyplomatycznej Królestwa Sardynii i Piemontu, które, jak się miało później okazać, stanowiło uwerturę do zjednoczenia Włoch). Przedstawiano w nich chociażby samą inicjatywę i omawiano krótko postać jej inicjatora, charakter i program przedsięwzięcia. Pierwsze informacje dotyczące podjęcia inicjatywy organizacji igrzysk panhelleńskich pojawiły się w polskiej prasie w drugiej połowie września 1858 roku i zapewne miały związek ze wspomnianym wcześniej dekretem królewskim wydanym w połowie sierpnia tegoż roku. Najstarszą odnalezioną informacją jest wzmianka zamieszczona w „Gazecie Lwowskiej” z 18 września 1858 roku:

Grecja (Budowa gmachów szkolnych – Wznowienie igrzysk olimpijskich) Ateny 4 września. [...] Królowa rejentka podpisała przed kilkoma dniami rozporządzenie, które zamierza odnowić starodawne igrzyska olimpijskie. Powodem tego rozporządzenia był znaczny dar bawiącego w Multanach Peloponeza Evangelosa Zappa, złożony z 400 akcji greckiego towarzystwa żeglugi parowej i z 3000 dukatów holenderskich, z których jak jeden tak drugi dar na ten cel przeznaczono. Ale według ostatniego rozporządzenia „Olimpiaki” te zależą na tym, że w czterech po sobie idących niedzielach w miesiącu październiku co trzy lata będą rozdawane nagrody za przemysłowość, agronomię i chów bydła. Same nagrody będą się składać ze złotych i srebrnych medali i wieńców. Medale mieć będą na prawej stronie wizerunek króla, a na odwrotnej nazwisko dawcy nagrody „Zappa”, a rozdawać je ma sąd umyślnie na to wyznaczony. Z rozdawaniem tych nagród połączone będą krajowe zabawy i wyścigi, walki szermierskie na sposób starożytny, gonitwy końskie, śpiew i muzyka, jakie jeszcze po dziś dzień na prowincjach w starodawny sposób wyprawiają. Rozdawanie nagród i igrzyska będą się odbywać w stadium ateńskim, które na ten zamiar urządzają³¹.

Kolejne informacje dotyczące podjęcia inicjatywy organizacji igrzysk w stolicy Grecji pojawiły się na przestrzeni kilku dni odpowiednio w „Kurierze Warszawskim”, „Przeglądzie Politycznym Powszechnym” i „Gwiazdce Cieszyńskiej”. Odnalezione wzmianki źródłowe pozwalają sądzić, iż igrzyska zorganizowane z inicjatywy Zappasa nie były, zdaniem dziennikarzy, wydarzeniem szczególnie

³¹ „Gazeta Lwowska” 1858, nr 214, s. 855. We wszystkich cytatach z prasy zachowano pisownię z epoki.

wysokiej rangi. Świadczy o tym chociażby powyższy fragment i zestawienie informacji o nich z inwestycją w budowę gmachów szkolnych w Atenach świadczącą, jak się wydaje, o relatywnej równoważności tych wydarzeń (szczególnie, iż we wzmiankowanych zestawieniach igrzyska olimpijskie wspominane są jako wydarzenia drugie w kolejności), bądź ze śmiercią cenionych osobistości publicznych:

GRECJA: Ateny 4 września: Georgios Maurocordatos, profesor prawa francuskiego na tu-tejszym uniwersytecie, zmarł. -- Pewien bogaty Grek, rodem z Epiru, ofiarował Rządowi do rozporządzenia znaczną sumę dla wznowienia igrzysk olimpijskich. Królowa podpisała już podobno stosowny dekret. Z igrzyskami tymi ma być połączona wystawa przemysłowa oraz rozdanie medalów i nagród pieniężnych³².

W prasie polskiej podkreślano, iż ta nowa inicjatywa ma być cyklicznym wydarzeniem odwołującym się do tradycji starożytnej, ale dostosowanym do współczesnych realiów i stanowiącym narzędzie integracji współczesnych Greków oraz impuls do rozwoju ich gospodarki. W tym duchu pisano w „Przeglądzie Politycznym Powszechnym”:

Ateny, 4 września. Bawiący w Multanach Grek Evangelos Zappa [pisownia oryg. – A.W., K.P.] ofiarował rządowi greckiemu 400 akcji towarzystwa żeglugi parowej i 3000 dukatów w złocie, który to dar przeznaczony został na odnowienie starożytnych igrzysk olimpijskich. Te igrzyska mają się odbywać co trzy lata: stanowić je będą przy zabawach narodowych, wyścigi, walki szermierskie, gonitwy konne, śpiew i muzyka, rozdawanie nagród za przemysłowość, zasługi w agronomii i chów bydła³³.

W „Gwiazdce Cieszyńskiej” z kolei podano nieco więcej informacji na temat starożytnego rodowodu olimpijskich agonów, a następnie przedstawiono skróto-we założenia organizacyjne pierwszej edycji igrzysk:

ROZMAITOŚCI. – Igrzyska Olimpijskie, które około roku 800 przed narodzeniem Chrystusa się poczęły i u wszystkich starożytnych Greków w tak wielkim były poważaniu, iż podług nich lata greckiej rachuby (olimpiades) liczyli – mają być znowu odnowione. Królowa grecka Amalia (w zastępstwie męża nieobecnego) podpisała dekret zaprowadzający na nowo te igrzyska, a Grek nazwiskiem Ew[angelos] Zappas, rodem z Peloponezu, mieszkający obecnie w Mołdawii, ofiarował na ten cel pieniężne środki. Ponieważ jednak wiek nasz głównie materialnym korzyściom hołduje, więc i te nowe olimpie zależeć będą na tym: że co trzeci rok w październiku, przez trzy po sobie następujące tygodnie, będą uroczyste rozdzielane nagrody dla tych, którzy się o gospodarstwo, przemysł i handel zasłużyli. Z tym głównym celem złączą się jednak wszystkie nowo i starogreckie igrzyska narodowe, jako to: pasowanie się z sobą dwóch przeciwników z ciałem obnażonym i olejem namaszczone, gonitwy konne, muzyka ze śpiewami narodowymi itp. Obchody te będą się odbywały w Atenach, w gmachu zwanym „stadium”³⁴.

Następne wiadomości dotyczące zamiaru wznowienia igrzysk pojawiły się w kwietniu 1859 roku. W „Kronice Wiadomości Krajowych i Zagranicznych”

³² „Kurier Warszawski” 1858, nr 248, s. 1331.

³³ „Przegląd Polityczny Powszechny” 1858, nr 51, s. 3.

³⁴ „Gwiazdka Cieszyńska” 1858, nr 39, s. 311.

zwracano uwagę, iż zaangażowanie rządu greckiego w to przedsięwzięcie świadczy o zaniechaniu przez niego przygotowań do wojny:

Niektóre oznaki przygotowań wojennych ze strony rządu helleńskiego kazały się domyślać wojennych zamiarów ze strony rządu ateńskiego. Chociażby w rzeczy samej podobne istniały zamiary, to bynajmniej nie zagrażałyby pokojowi europejskiemu. Wszelako zapewnić możemy według najświeższych wiadomości, że usposobienie rządu greckiego jest nader pokojowe. Zajmują się wprawdzie w Atenach bardzo czynnie, ale wznowieniem igrzysk olimpijskich i wystawą przemysłowo-rolniczą. Uroczystości te mają nastąpić w październiku, będą szczególniejsze w swoim rodzaju i zapewne zgromadzą wielu miłośników starożytności³⁵.

W niemal identycznym tonie pisano o igrzyskach w warszawskiej „Gazecie Codziennej”:

Niektóre dzienniki donosiły o pewnym ruchu w Atenach wskazującym, że rząd grecki obawia się lub przewiduje na wschodzie wypadki, które go na niebezpieczeństwo wojny narażać mogą; chociaż wypadki te nie mogłyby wpłynąć na zamieszanie pokoju europejskiego, z zadowoleniem przychodzi nam donieść, że odbieramy z tamtych stron zupełnie zaspakajające wiadomości. Czynnie bardzo zajmują się w Atenach uorganizowaniem igrzysk olimpijskich i wystawy krajowej rolniczej i przemysłowej. Te uroczystości, które odbędą się w Październiku, wielce mogą być interesującymi dla lubowników starożytności³⁶.

Podobne zjawisko miało miejsce 19 kwietnia, gdyż tego dnia cztery warszawskie gazety zawarły w swych wydaniach informacje o zamiarze wznowienia igrzysk olimpijskich w Grecji i postępkach organizatorów w tej kwestii. „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych”, powołując się na korespondencję belgijskiej gazety „Independence Belge”, donosiła:

Wspominaliśmy przed niedawnym czasem o zamiarze rządu greckiego zaprowadzenia igrzysk olimpijskich. Otóż obecnie rzecz ta stanowczo zadecydowaną została. Uroczystości te narodowe jak niegdyś w starożytnej Grecji odbywać się będą co lat cztery. Wystawa sztuk pięknych i dzieł przemysłu, uroczystości religijne, przedstawienia teatralne dodadzą wielkiego blasku tym nowo greckim olimpijskim igrzyskom³⁷.

W podobnym tonie pisano na łamach „Kurier Warszawski”:

Z Grecji donoszą, że projekt przywrócenia Igrzysk Olimpijskich stanowczo jest zdecydowany przez rząd tameczny. Uroczystości te odbywać się będą co lat 4, i połączone zostaną z wystawą sztuk i przemysłu, ceremoniami religijnymi i przedstawieniami teatralnymi³⁸

czy też „Gazety Rządowej Królestwa Polskiego”:

Wiadomości zagraniczne. Z Aten donoszą o zamiarze rządu Helleńskiego wznowienia igrzysk olimpijskich. Wielkie te uroczystości narodowe odbywać się będą co lat cztery,

³⁵ „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1859, nr 88, s. 3.

³⁶ „Gazeta Codzienna” 1859, nr 88, s. 2.

³⁷ „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1859, nr 105, s. 4.

³⁸ „Kurier Warszawski” 1859, nr 105, s. 536.

w połączeniu z wystawą sztuk i przemysłu Grecji, uroczystości religijnych i przedstawień teatralnych³⁹.

Osobliwy błąd pojawił się natomiast w informacji zamieszczonej w „Gazecie Codziennej”, w której napisano, że igrzyska olimpijskie ma wskrzesić rząd... turecki:

Projekt o którym niedawno wspominaliśmy, wskrzeszenia igrzysk olimpijskich, przez rząd turecki stanowczo zatwierdzonym został. Te wielkie uroczystości narodowe, co cztery lat będą miały miejsce. Z nimi połączone być mają wielkie wystawy produktów sztuki i przemysłu; nabożeństwa zaś i przedstawienia⁴⁰.

Warto w tym miejscu zauważyć, iż w prasie polskiej nie było jednomyślności co do tego, czy powstająca inicjatywa będzie się miała odbywać co trzy, czy też co cztery lata. To jednak rozumiałe o tyle, iż zgodności w tej kwestii nie było zapewne wśród samych organizatorów, a – jak wiemy – zmagania ostatecznie nie przybrały nigdy charakteru cyklicznego. Inną kwestią są w niektórych przypadkach niemal identyczne notatki podawane przez poszczególne gazety. Wynikało to zapewne z tego, że redakcje korzystały z tych samych zagranicznych tytułów prasowych, by podać polskim czytelnikom bieżące informacje z innych krajów. To zjawisko miało również miejsce w późniejszych wzmiankach dotyczących relacji z przebiegu poszczególnych edycji igrzysk.

Po doniesieniach o zamiarze wznowienia igrzysk i postęпах w przygotowaniu do imprezy, kolejne relacje prasowe dotyczyły już przebiegu pierwszych igrzysk w 1859 roku. Najwcześniej doniesienie na ten temat zamieściła „Gwiazdka Cieszyńska” w numerze z 19 listopada:

-- Starodawne igrzyska olimpijskie, któremi niegdyś Grecja słynęła, znowu tam zostały odświeżone. Po upływie wielu wieków, odnowiono je w roku bieżącym d. 30 października. Wszelako dodano im cechę tegoczesną; bo połączone je z wystawą rolniczo-przemysłową, którą się igrzyska rozpoczęły. Potem nastąpiły prawdziwe igrzyska olimpijskie, na wzór starożytnych Greków, tj. spółzawodnictwo w poezji, śpiewie, muzyce i ćwiczeniach cielesnych⁴¹.

Najdłuższą relację z pierwszych nowożytnych igrzysk panhelleńskich zamieszczono w grudniu 1859 roku w „Gazecie Lwowskiej”. W relacji tej wspomniano o igrzyskach jako relatywnie udanym wydarzeniu, które przyniosło duże zainteresowanie publiczności i miało pełne poparcie rodziny królewskiej, choć nie obyło się bez potknięć organizacyjnych, które, jak wierzone, zostaną wyeliminowane w kolejnych edycjach:

(Wznowienie igrzysk olimpijskich w Grecji) W Atenach odbyły się 27go listopada na wzór igrzysk olimpijskich nowo zaprowadzone ćwiczenia gimnastyczne. Widzów było przeszło

³⁹ „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 1859, nr 86, s. 586.

⁴⁰ „Gazeta Codzienna” 1859, nr 105, s. 3.

⁴¹ „Gwiazdka Cieszyńska” 1859, nr 46, s. 371.

20.000, a igrzyska odbyły się na placu Ludwika, w pobliżu gościńca pyrejskiego, i składały się z biegu pojedynczego i zwrotnego, tudzież z siedmiokrotnego biegu okrężnego, z ciskania krążków ołowianych (discus) tak w górę, jak i na odległość prostą, ze skakania zwyczajnego, z przeskakiwania rowów, ze skoków wykonanych w górę za pomocą przedmiotów elastycznych, z balansowania, tudzież z ciskania do celu i włożenia na drzewa. Zwycięzcę w którymkolwiek igrzysku uwieńczono różdżką oliwną i w miarę przełamywania większych trudności nagradzano 50–100 i 280 drachmami, którą to nagrodę otrzymywał uwieńczony z rąk samego króla zaraz po wydaniu wyroku przez sędziów przynależnych. Najwyższą nagrodą przysądzono każdemu razem temu, który w siedmiokrotnym biegu okrężnym pierwszy stanął u mety. Nazwisko jego i miejsce urodzenia obwołano głośno i wobec całego zgromadzenia. Zapaśnicy zebrali się ze wszystkich prowincji kraju, a głównie byli to uczniowie, wojskowi i majtkowie. Igrzyska te trwały od godziny 1szej z południa do 4tej po południu, po czym woźny obwołał dawne wezwanie greckie: „Ludu, idź do domu”. Dla łatwiejszego odróżnienia, ubrani byli wszyscy zapaśnicy w bluzy kolorowe, na głowę nie kładli żadnego nakrycia, i tylko skroń mieli przewiązaną lekką przepaską dla podtrzymania włosów. Wszyscy mieszkańcy wzięli szczerzy udział w tych zabawach, i zachęcali walczących, a bliskich zwycięstwa głośnymi okrzykami i oklaskami, by wytrwali do końca i usiłowania swe podwoili. Król i królowa przypatrywali się igrzyskom tym do końca i wyrazili zwycięzcy radość swą i szczerzy współudział. Niektóre niedogodności nie powtórzą się już przyszłą razą – roku 1863 – a igrzyska będą uszlachetnione i lepiej urządzone. Bluzy też zdają się być bardzo niestosowne. Również i miejsce widowni nie odpowiada zamiarowi. Amfiteatr jest za mały dla tylu widzów, z których większa część stojąc na zrównanem i nigdzie nie podniesionem miejscu nic prawie z tych igrzysk nie widziała. Zwierzchności uznały też natychmiast tę niedogodność i postanowiły na przyszłość, że igrzyska i zabawy te odbędą się w dawnym stadium, którego ławy do siedzenia mogą być urządzone z wielką wygodą dla widzów⁴².

W styczniu 1860 roku niemal identyczną, nieco skróconą relację zamieściły na swoich łamach „Gazeta Codzienna”⁴³ oraz „Kurier Warszawski”⁴⁴. Co znamienne, „Kurier” zamieścił swą relację w rubryce o tytule „Rozmaitości”, a Gazeta „Drobiazgi”, co mogło świadczyć o traktowaniu całego przedsięwzięcia jako relatywnie nieistotnego z polskiej perspektywy i w kategorii zagranicznej ciekawostki.

Następna edycja igrzysk odbyła się po przeszło 10 latach i również w tym przypadku polskie gazety informowały o tym. W porównaniu jednak do igrzysk z 1859, te z 1870 roku były opisywane nieco rzadziej. Gazetą, która jako pierwsza zamieściła na swych łamach w rubryce „Wiadomości, literackie, artystyczne i naukowe” (i to na stronie tytułowej) zapowiedź o organizacji igrzysk i ich dosyć szczegółowy program, była „Gazeta Polska”:

Donoszą z Aten, że ogłoszono w tem mieście program igrzysk Olimpijskich, mających zakończyć rozpoczynającą się d. 1 października wystawę przemysłową. Program ułożony jest podług planu hojnego założyciela igrzysk, nieboszczyka Zappas. Miejsce na igrzyska i ćwiczenia gimnastyczne obrano w Stadjum Panatenejskiem (Hippodrom). Dnia 18 paź-

⁴² „Gazeta Lwowska” 1859, nr 289, s. 1158.

⁴³ „Gazeta Codzienna” 1860, nr 9, s. 3.

⁴⁴ „Kurier Warszawski” 1860, nr 14, s. 70.

dziennika odbędą się ćwiczenia gimnastyczne: skakanie, bieganie, rzucanie, walczenie, jazda, wdzieranie się na wysokości, walka na pięści i fechtunek. Występujący będą ubrani w starogreckie stroje. Dnia 25 października w porcie Phaleras odbędą się: walki pływaków i statków, napady, pływanie na wyścigi ludzi i statków, i starogreckie walki morskie. Zwycięzcy otrzymają stosowne nagrody⁴⁵.

Parę dni później informacje o planowanych igrzyskach zamieszczono w „Kurierze Warszawskim” i „Gazecie Narodowej”. W przypadku „Kuriera” doniesienie było dokładnie takie samo, jak w „Gazecie Polskiej”, co nie dziwi, gdyż na samym końcu powołano się właśnie na ten tytuł prasowy jako źródło informacji⁴⁶. Warto zauważyć, iż prawdopodobnie żadna z odnalezionych notatek prasowych nie została sporządzona *in situ*, pochodzą one jedynie z przedruków informacji z prasy zagranicznej, głównie zachodnioeuropejskiej (niemieckiej, belgijskiej itp.). To, jak się wydaje, najzupełniej rozumiałe. W XIX wieku, w warunkach mniejszej mobilności społecznej i większych utrudnień w podróżowaniu wysyłanie korespondenta na drugorzędą (z polskiej perspektywy) imprezę kulturalno-sportową w dalekiej Grecji, nazywaną wprawdzie igrzyskami olimpijskimi, ale przecież w okresie, gdy określenie to nie odnosiło się do żadnej uniwersalnej, światowej idei, byłoby działaniem niegospodarnym i nieracjonalnym. Niektóre relacje miały charakter głównie informacyjny, utrzymywały się jednak w nurcie relacjonowania igrzysk jako specyficznej ciekawostki. W związku z powyższym korespondenci nie weryfikowali szczególnie starannie swoich informacji i nie wspominali chociażby o zawodach sportowych (czy też *quasi*-sportowych), jakie pierwotnie planowano rozegrać w ramach igrzysk, a z których ostatecznie zrezygnowano. W tym duchu została utrzymana wspomniana relacja z numeru 222 „Gazety Polskiej” i powielona w numerze 225 „Kuriera Warszawskiego” z 1870 roku, informująca między innymi o planowanych zmaganiach w sportach wodnych, które nie doszły ostatecznie do skutku ze względu na pogodę.

W „Gazecie Narodowej” z kolei dziennikarze pozwolili sobie nawet na jawne głosy krytyki samej idei, wyrażając opinie, że próby wskrzeszania tradycji olimpijskiej, czy szerzej – jakiegokolwiek spuścizny antycznej, w nowożytnej Grecji są groteskowe:

W Atenach odbędą się w pierwszych dniach przyszłego miesiąca igrzyska olimpijskie na wzór starożytnych. Poprzedzi je obchód najnowocześniejszy, bo wystawa przemysłowa. Na arenę dla zabaw i ćwiczeń gimnastycznych urządzono wielką ujeżdżalnię ateńską, tzw. hipodrom. Igrzyska te składać się będą z wyścigów pieszych i konnych, przesadzania rowów i rzucania do celu, wspinania się, zapasów ręcznych i pojedynków na broń, przy czym zapaśnicy występować będą w ubiorach starogreckich. Program obejmuje również igrzyska na wodzie, mianowicie w porcie Pireus odbędzie się walka łodzi i majtków, wyścigi pływania i żeglowania, jako też starożytne manewry okrętowe. Dla zwycięzców

⁴⁵ „Gazeta Polska” 1870, nr 222, s. 1.

⁴⁶ „Kurier Warszawski” 1870, nr 225, s. 5.

oznaczone są nagrody. W każdym razie będzie to smutna satyra – ta stara Grecja na arenie nowożytnych Aten⁴⁷.

Niektóre sposoby omówienia igrzysk wskazują wręcz na swego rodzaju deprecjonowanie czy lekceważenie tego wydarzenia. W 1870 roku na łamach „Kuriera Warszawskiego” igrzyska olimpijskie zestawione zostały z sensacyjną informacją, iż w Kalifornii chodzą pogłoski o dziwnej istocie przypominającej nieco małpę, a nieco człowieka (której, nawiasem mówiąc, poświęcono objętościowo cztery razy więcej miejsca). W tym kontekście zestawienie igrzysk z belgijską wystawą muzealną przedstawiającą szczątki pól bitewnych czy zamieszkami na Dunaju w Austro-Węgrzech nie wydaje się specjalnie zaskakujące. Sama wzmianka była dosyć krótka:

W Atenach w dniu 27 z. m. odbyły się zapowiadane od dawna igrzyska olimpijskie na wzór starożytnych. Królowa rozdzielala nagrody zwycięzcom. Na tę olimpijską zabawę patrzyło kilkanaście tysięcy Hellenów i Hellenek, z ciekawością niewątpliwie taką samą, jak ich przodkowie⁴⁸.

Ostatnie doniesienie, w którym informowano o sposobie zakończenia igrzysk, pojawiło się w styczniu 1871 roku na łamach „Gazety Narodowej”:

Igrzyska olimpijskie w Atenach ukończone zostały dnia 11 grudnia uroczystym przedstawieniem tragedii „Leonidas” z francuskiego p. Pichat’a przełożonej umyślnie na język grecki tudzież oryginalnej 3 aktowej komedii greckiej Ateńczyka, p. Vlachosa, pt. „Narzęczony w obłęzeniu”, która odniosła pierwszą premię na tegorocznych „ogonach”. Po przedstawieniu autor otrzymał od komitetu igrzysk olimpijskich złoty wieniec⁴⁹.

Igrzyska panhelleńskie z 1875 roku pozostały niemal zupełnie niezauważone w prasie polskiej. Jedyłą wzmianką o nich była lakoniczna i krytyczna relacja w krakowskim „Czasie”:

Kilka dni temu, w starym stadium odbyły się igrzyska olimpijskie złożone z wyścigów, z włączenia na maszty, z rzucania dysku itd. Zebrana piętnastotysięczna widownia pozwalała sobie wyobrazić, co musiało być stadium w starożytności. Igrzyska same były źle zorganizowane i całkiem mierne. Nieobecność królewskiej pary na tej uroczystości narodowej była źle uważana i nie wytłumaczyła jej wizyta wielkiego księcia Meklemburg Schwerin⁵⁰.

W kontekście ostatnich igrzysk panhelleńskich, jakie miały miejsce w Atenach na przełomie lat 1888 i 1889, pojawiły się cztery krótkie wzmianki. Miały one jednak inny charakter niż opisujące poprzednie edycje igrzysk. Sama impreza była nazywana wystawą w Atenach, a o igrzyskach olimpijskich wspomniano najczęściej jednozdaniowo lub nawet informowano, że zmienił się rodzaj rywalizacji – ze sportowej na umysłową. Doniesienia sporządzono w takiej formie, że trudno łączyć to wydarzenie z poprzednimi trzema edycjami. Pierwsza

⁴⁷ „Gazeta Narodowa” 1870, nr 256, s. 2.

⁴⁸ „Kurier Warszawski” 1870, nr 284, s. 4.

⁴⁹ „Gazeta Narodowa” 1871, nr 2, s. 3.

⁵⁰ „Czas” 1875, nr 143, s. 2.

wzmianka nawiązująca do imprezy dotyczyła jej organizacji i rozpoczęcia budowy na ten cel pałacu wystawowego:

Wystawa w Atenach. W jesieni r. 1887-go odbędzie się w stolicy Grecji czwarta zrzędu wystawa narodowa, której celem będzie wykazanie postępu osiągniętego na polu krajowej produkcji, sztuki i przemysłu od r. 1875-go. Budowa pałacu wystawowego, której kosztą pokrywa specjalnie w tym celu zapisany fundusz przez bogatego patriotę greckiego Evangelisa Zappa, zmarłego w Rumunii, została już rozpoczęta⁵¹.

Zapowiedzi samej wystawy pojawiły się w maju 1888 roku, najpierw w „Kurierze Codziennym”:

Wystawa w Atenach. Z okazji 25-cioletniego jubileuszu panowania królewskiego odbędzie się w październiku, krajowa wystawa w Atenach. Lubo wystawa obejmie przeważnie plody ziemiańskie, jednak program jej nie wyklucza charakteru artystycznego, który wystawa uzyska, przez wprowadzenie zabaw w stylu i na wzór igrzysk olimpijskich urządzań⁵²,

a następnie w „Kurierze Warszawskim”:

Wystawa z igrzyskami. Na jesieni r. b., z powodu 25-letniej rocznicy panowania króla Jerzego, otwartą zostanie w Atenach wystawa krajowa dla rolnictwa, przemysłu i nauki. Wystawa powyższa połączona być ma z igrzyskami wedle starej modły greckiej⁵³.

Ostatnią wzmianką na tematy czwartych igrzysk panhelleńskich było podsumowanie wydarzenia w „Gazecie Polskiej”:

Igrzyska olimpijskie przywrócone zostały w nowoczesnej Grecji, ale walkę przeniesiono na dziedzinę umysłową, a urząd sędziów powierzono akademikom ateńskim oraz innym uczonym. Niedawno areopag ten ukoronował p. Kleona Rangabó, heleńskiego chargé d'affaires w Sofii, za dzieło p. t. „Księżniczka Aten”, którego treść rozegrywa się w epoce obłędzenia Grecji przez Francuzów. Srebrny wieniec wawrzynowy wręczony został sędziwemu ojcu nagrodzonego autora⁵⁴.

Warto zauważyć, iż trzecia edycja nowożytnych igrzysk panhelleńskich przypadła na okres bezpośrednio przed rozpoczęciem tzw. Wielkich Wykopalisk w Olimpii, które odbywały się w latach 1875–1881 pod kierunkiem Ernsta Curtiusa i Friedricha Adlera⁵⁵. Ta ogromna inicjatywa naukowa mogła w naturalny sposób zwiększyć zainteresowanie zarówno historią, jak i teraźniejszością Grecji w prasie polskiej (zagadnienie to, nawiasem mówiąc, wymaga odrębnych badań). Wydaje się jednak, iż w przypadku igrzysk panhelleńskich tak się nie stało. Większym zainteresowaniem cieszyły się same prace archeologiczne, zamieszczano zapowiedzi związane z rozpoczęciem wykopalisk, ich przebiegiem

⁵¹ „Gazeta Polska” 1885, nr 137, s. 3.

⁵² „Kurier Codzienny” 1888, nr 123, s. 4.

⁵³ „Kurier Warszawski” 1888, nr 127, s. 5.

⁵⁴ „Gazeta Polska” 1889, nr 111, s. 3.

⁵⁵ B. Fellmann, *The History of Excavations in Olympia*, „Olympic Review” 1973, nr 64–65, s. 109–118, 162.

i zakończeniem. Najwięcej doniesień pojawiało się w prasie galicyjskiej. Prawdopodobnie po raz pierwszy wspomniano o tym przedsięwzięciu już na początku 1874 roku⁵⁶, a po raz ostatni w krakowskim „Czasie” w 1884 roku⁵⁷. Był to swego rodzaju artykuł podsumowujący trwające sześć lat prace archeologiczne w Olimpii. Ciężko jednak jednoznacznie stwierdzić, aby informacje o postępach wykopaliskowych w miejscu starożytnych olimpijskich agonów w jakikolwiek sposób wpłynęły na częstotliwość relacji prasowych dotyczących igrzysk panhelleńskich. Kwerenda źródłowa dowiodła, iż ich nie zintensyfikowały, trudno jednak znaleźć również dowody, aby je wyparty. Wpływ na taki stan rzeczy miał fakt, iż wydarzenia te, choć mające miejsce w podobnym okresie, nie działy się jednocześnie. Pierwsza wyprawa związana z wykopaliskami rozpoczęła się przecież we wrześniu 1875 roku, podczas gdy jedyna odnaleziona wzmianka o trzecich igrzyskach panhelleńskich pochodzi z czerwca 1875 roku. Z kolei w przypadku ostatnich igrzysk panhelleńskich mamy do czynienia z sytuacją, w której od ostatniej wzmianki o wykopaliskach, a pierwszej dotyczącej przebiegu igrzysk czwartej edycji upłynęły cztery lata. To okres na tyle długi (nawet biorąc pod uwagę ówczesny, wolniejszy obieg informacji), a problematyka, z perspektywy polskiego czytelnika mimo wszystko dość egzotyczna, iż nie wydaje się zaskakujące, że zwiększone zainteresowanie sprawami greckimi nie przetrwało tego czasu.

Prawdopodobnie ostatnia wzmianka o nowożytnym greckim ruchu panhelleńskiego olimpizmu pojawiła się w prasie polskiej w związku ze śmiercią Konstantinosa Zappasa, kuzyna i spadkobiercy Evangelosa (w gazecie błędnie określonego synem fundatora igrzysk), i stanowi ona specyficzną laudację dla całej rodziny, która zapisała się na kartach historii Hellady:

Rodzina Zappasów należała do rzędu tych rodzin w Grecji, które przez swą cnotę, zasługi i patriotyzm dziedzicznie sobie zdobywały wdzięczność społeczeństwa. [...] Po bohaterskich czynach na polu bitwy nastąpiła praca na polu ekonomicznym, prowadzona rozumnie i racjonalnie, przynosząca olbrzymie dochody z iście książęcej fortuny. Pomimo tego żył on [Evangelos Zappas] jednak nadzwyczaj skromnie, a swych dochodów używał na dobroczynne i humanitarne cele. [...] Koroną zaś jego działalności było powołanie do życia w Atenach dawnych igrzysk olimpijskich. [...] wybudował jego syn [Konstantinos] w Atenach wspaniały pałac, w którym miały się co 4 lata odbywać przemysłowe wystawy. [...] Usiłowania jego obfity plon wydały, setki fabrycznych kominów wzniesiono w Grecji i tysiące rąk znalazło sposób do życia. [...] Takimi byli ludzie, których fortuna wywołała poważny konflikt, zaciekawiający polityków z całej Europy⁵⁸.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że informacje o igrzyskach panhelleńskich w polskiej prasie pojawiały się w zdecydowanej większości na przedostatniej lub ostatniej stronie wydania gazety. Wyjątkiem jest informacja o drugiej edycji

⁵⁶ „Gazeta Lwowska” 1874, nr 29, s. 3.

⁵⁷ „Czas” 1884, nr 270, s. 1.

⁵⁸ „Czas” 1892, nr 249, s. 2.

igrzysk zamieszczona w numerze 222 „Gazety Polskiej” na stronie tytułowej. Nigdy natomiast notatka o igrzyskach nie pojawiła się w centrum strony i nie wyróżniano jej specjalną czcionką, by była lepiej zauważalna. Praktycznie wszystkie notatki mają charakter faktograficzny, nie znajdziemy w nich wartości związanych z rywalizacją. Pośrednio można jedynie wydedukować, że szczególnie podczas pierwszej edycji igrzysk dało się zauważyć poczucie greckiej jedności i wspólnoty⁵⁹. Obserwacje te nie muszą wcale świadczyć o tym, iż wartości narodowe, które igrzyska miały konsolidować, i budowę tożsamościowej narracji o przeszłości, ważną z perspektywy nowogreckiej polityki historycznej, a jakiej służyć miały igrzyska Zappasa, udawało się skutecznie promować tylko w 1859 roku. Intuicyjnie wydaje się, że było wręcz odwrotnie, zwłaszcza, że późniejsze edycje uchodziły za lepiej zorganizowane. Natomiast konstatacja ta prowadzi do wniosku, iż dla redaktorów polskich gazet i czasopism igrzyska panhelleńskie były kwestią na tyle drugorzędną, iż ich krótkie, lakoniczne, relacyjne notatki nie były w stanie odzwierciedlić, jak ważną, podnoszącą rangę młodego państwa inicjatywą było dla władz nowożytnych Grecji i pewnej części społeczeństwa przedsięwzięcie Zappasów.

Zakończenie

Niezwykle trudna jest analiza kwestii, na ile świadomość rozgrywania w Grecji nowożytnych, panhelleńskich igrzysk olimpijskich na wzór starożytny wpływała na rozwój sportu na ziemiach polskich. Wydaje się jednak, iż recepcja tych wydarzeń była niewielka. Wzmianki na łamach popularnych tytułów prasowych – krótkie i lakoniczne – mogły umykać uwadze działaczy polskiego ruchu gimnastycznego. Można pozwolić sobie na hipotezę, że nowożytnie igrzyska panhelleńskie w Grecji pozostały na ziemiach polskich jeśli nie niezauważone, to przynajmniej niedocenione i potraktowane jedynie jako ciekawostka – kuriozum z dalekiego świata. Prawdopodobnie przyczyną tego stanu rzeczy było słabsze na ziemiach polskich niż w innych krajach europejskich zjawisko neohellenizmu, które w Polsce zapoczątkował Gotfryd Ernest Groddeck. Wtórny renesans, jak się niekiedy określa neohellenizm, na ziemiach polskich swoje apogeum osiągnął w latach 20. i 30. XIX wieku głównie za sprawą walk o niepodległość Grecji, udziale w nich Polaków i ówczesnej sytuacji politycznej naszego kraju. Jednymi z głównych przedstawicieli polskiego neohellenizmu byli Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki czy Cyprian Kamil Norwid⁶⁰. W przeciwieństwie natomiast do krajów zachodnich, gdzie zapanowała swoista „moda na Grecję” z koncertami, rautami i zbiórkami datków na rzecz Greków, na ziemiach polskich zjawisko to miało ra-

⁵⁹ Zob. „Gazeta Lwowska” 1859, nr 289, s. 1158.

⁶⁰ Więcej o neohellenizmie na ziemiach polskich w XIX wieku zob. np. T. Sinko, *Hellada i Roma w Polsce*, Lwów 1933.

czej charakter stonowany i skupiało się w głównej mierze wokół twórczości literackiej, doniesień prasowych, dyskusji czy echa wspomnianego udziału Polaków w walkach Greków z Turkami⁶¹. Po powstaniu niepodległego państwa greckiego zainteresowanie sprawami dalekiej Hellady na ziemiach polskich osłabło. Wydaje się, iż fascynacja sprawami greckimi nie osiągnęła na ziemiach polskich takiej skali, jak w niektórych obszarach Europy Zachodniej (np. na ziemiach niemieckich), a jej nasilenie w czasie powstania greckiego było w okresie rozgrywania nowożytnych igrzysk panhelleńskich już tylko odległym wspomnieniem, co musiało wpływać zarówno na zmniejszenie zainteresowania nimi, jak i ograniczenie ich inspirującego potencjału dla polskiego ruchu gimnastycznego.

Drugą przyczyną marginalizowania inicjatywy Zappasa był brak wiedzy, z jaką rzeczywistością należy łączyć przedsięwzięcie igrzysk panhelleńskich. Sport, jako sama rywalizacja o potwierdzenie mistrzostwa w danej dyscyplinie i szerzej jako zjawisko społeczne, bowiem w tamtym czasie na obszarze opisywanych zaborów w zasadzie nie istniał. Co prawda w 1867 roku nastąpił przełom w postaci powstania Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” we Lwowie, ale w początkowej fazie działalności bardziej skupiano się w nim na gimnastyce, a zjawisko sportowej rywalizacji w modelu anglosaskim pozostawało na ziemiach polskich praktycznie nieznane. Zresztą słowo „sport” nie pojawiło się w żadnej notatce związanej z igrzyskami panhelleńskimi. Bardziej prawdopodobne, że grecką inicjatywę Zappasa zestawiano, jako podobną, z innymi przedsięwzięciami, które miały dualny charakter: wystawy rolniczo-przemysłowej i zawodów (najczęściej wyścigów konnych). Takie wydarzenia były organizowane na ziemiach polskich, np. w Poznaniu w 1839 roku przez Towarzystwo Ulepszenia Chowu Koni, Rogaczny i Owiec w Prowincji Poznańskiej⁶², Łowiczu w 1858 roku⁶³ czy też w Lublinie w 1860 i 1901 roku⁶⁴. W prasie polskiej pojawiały się też doniesienia o podobnych wystawach w Europie, np. w Paryżu w 1867 roku⁶⁵ czy Wiedniu w 1873 roku⁶⁶. Co więcej, wydarzenia te były nazywane igrzyskami olimpijskimi XIX wieku. Stąd też inicjatywa Zappasa mogła się wpisywać w dobrze już znany na ziemiach polskich nurt wystaw gospodarczo-kulturalnych, połączonych niekiedy z zawodami najczęściej w formie wyścigów konnych – i tak też była traktowana. Weryfikacja przypuszczenia, iż nowożytne igrzyska panhel-

⁶¹ A. Bojarski, *Powstanie Greków...*, s. 21.

⁶² *Program pierwszego, przez towarzystwo ulepszenia chowu koni, rogaczny i owiec w prowincji Poznańskiej, urządnego obchodu, poświęconego wyścigom konnym, wystawie zwierząt i rozdawaniu nagród za celujące dokonane przedsięwzięcia w uprawie łąk i roślin pastewnych na małych posiadłościach włościańskich*, Poznań 1839.

⁶³ „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1858, nr 285, s. 4.

⁶⁴ A. Przegaliński, *Z dziejów wystaw rolniczych. Trzecia Wystawa Rolnicza (1860) i Wystawa Rolniczo-Przemysłowa (1901) w Lublinie*, Lublin, 2012.

⁶⁵ „Kalina” 1867, nr 32, s. 14–16.

⁶⁶ „Wiarus” 1873, nr 67, s. 2–3.

leńskie nie odegrały większej roli w rozwoju polskiej kultury fizycznej i sportu w czasach pionierskich wymaga dalszych badań.

Podsumowując, nowożytnie igrzyska panhelleńskie, rozegrane z inicjatywy Evangelosa Zappasa czterokrotnie w latach 1859–1889, nie wywołały szczególnie dużego zainteresowania w prasie polskiej w Galicji i Królestwie Polskim. Stosunkowo najwięcej uwagi poświęcono pierwszej edycji tej inicjatywy. W istniejących wzmiankach igrzyska, konsekwentnie nazywane w polskiej prasie olimpijskimi, zestawiano z sensacyjnymi ciekawostkami albo drugorzędnymi (z perspektywy polskiego czytelnika) informacjami. Mimo wszystko jednak impreza ta zaistniała na łamach polskich gazet – informowano o jej programie sportowym i pozasportowym, powiązaniu z wystawą przemysłową, wsparciu rodziny królewskiej dla wydarzenia. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że kolejne edycje nowożytnych igrzysk panhelleńskich zostały potraktowane niczym znane polskiemu społeczeństwu imprezy o charakterze wystawowym połączone z różnego rodzaju zawodami, i przez to nieco zmarginalizowane – jako kolejna tego typu impreza na obrzeżach Europy. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy świadomość rozgrywania igrzysk panhelleńskich wywarła jakikolwiek wpływ na rodzący się w tych dekadach polski ruch sportowy i gimnastyczny. Zagadnienie recepcji nowożytnych igrzysk panhelleńskich, czy szerzej wszystkich inicjatyw pseudoolimpijskich (przedcoubertinowskich) na ziemiach polskich, wymaga jednak dalszych badań. Z pewnością natomiast można uznać, że części społeczeństwa polskiego zagadnienie szeroko pojętej idei olimpijskiej zostało w jakimś zakresie przybliżone.

DEKLARACJA BRAKU KONFLIKTU INTERESÓW

Autorzy deklarują brak potencjalnych konfliktów interesów w odniesieniu do badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Igrzyska panhelleńskie (1859–1889) w świetle XIX-wiecznej prasy polskiej zaboru austriackiego i rosyjskiego*.

FINANSOWANIE

Autorzy nie otrzymali żadnego wsparcia finansowego w zakresie badań, autorstwa i/lub publikacji artykułu *Igrzyska panhelleńskie (1859–1889) w świetle XIX-wiecznej prasy polskiej zaboru austriackiego i rosyjskiego*.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła drukowane

Program pierwszego, przez towarzystwo ulepszenia chowu koni, rogacizny i owiec w prowincji Poznańskiej, urządzonego obchodu, poświęconego wy-

ścigom konnym, wystawie zwierząt i rozdawaniu nagród za celujące dokonane przedsięwzięcia w uprawie łąk i roślin pastewnych na małych posiadłościach włościańskich, Poznań 1839, PAN Biblioteka Kórnicka, sygn. 233378.

II. Prasa

- „Czas” 1875, 1884, 1892.
- „Gazeta Codzienna”/„Gazeta Polska” 1859–1860, 1870, 1885, 1889.
- „Gazeta Lwowska” 1858–1859, 1874, 1886.
- „Gazeta Narodowa” 1870–1871.
- „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 1859.
- „Gazeta Toruńska” 1875.
- „Gwiazdka Cieszyńska” 1858–1859.
- „Helios” 1833.
- „Kalina” 1867.
- „Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych” 1858–1859.
- „Kurjer Codzienny” 1888.
- „Kuryer Litewski” 1810.
- „Kurjer Warszawski” 1858 – 1860, 1870, 1888, 1891.
- „Magazyn Powszechny Użytecznych Wiadomości” 1842.
- „Orzeł Biały” 1820.
- „Przegląd Polityczny Powszechny” 1858.
- „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1885–1886.
- „Pszczola Polska” 1820.
- „Wiadomości Brukowe” 1822.
- „Wiarus” 1873.
- „Ziemianin” 1864.

B. Literatura

- Bojarski A., *Powstanie Greków w latach 1821–1829 w prasie Królestwa Polskiego i Galicji*, „Niepodległość i Pamięć” 2012, nr 19/1–4, s. 5–24.
- Borowska M., Kalinowska M., Chilińska M. (red.), *Wolność albo śmierć. Polscy filhelleni i powstanie greckie 1821*, Warszawa 2021.
- Chwedoruk R., *Polityka historyczna*, Warszawa 2018.
- Diega A.W.M., *Olympics Before Pierre de Coubertin*, „Journal of Olympic History” 1997, vol. 5 (2), s. 20–21.
- Fellmann B., *The History of Excavations in Olympia*, „Olympic Review” 1973, nr 64–65, s. 109–118, 162.
- Georgiadis K., *Olympic Revival: The Revival of the Olympic Games in Modern Times*, Athens 2003.
- Gończycki W., *Walka Grecji o niepodległość w XIX wieku*, Warszawa 1922.

- Hirsch E., „*Olympische Spiele*” am Drehberg in Anhalt-Dessau zur Goethezeit, „Nikephoros” 1997, Bd 10, s. 265–288.
- Kantziadou E., *Dimitrios Vikelas: his contribution to the first international Olympic games of Athens in 1896*, [w:] *International Olympic Academy, 12th International Seminar on Olympic Studies for postgraduate students*, Olympia 2004, s. 248–258.
- Krzemiński A., *Greki z głową w rękę*, „Polityka” 2012, nr 23 (2861), s. 64.
- Lipoiński W., *Historia sportu*, Warszawa 2012.
- Minkiewicz W., *Olimpijska gorączka*, Poznań 1991.
- Młodzikowski G., *U źródeł nowożytnego olimpizmu – kongresy: Sorbona 1892 i 1894*, „Kultura Fizyczna” 1988, nr 7–8, s. 11–14.
- Ordyłowski M., *Idea i nowożytny igrzyska olimpijskie na łamach „Czasu” – organu konserwatystów galicyjskich*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu” 1994, nr 4, s. 53–76.
- Ordyłowski M., *Początki i przebieg pierwszych nowożytnych Igrzysk Olimpijskich w świetle lwowskiego dziennika „Gazeta Narodowa”*, [w:] J. Lipiec (red.), *Logos i etos polskiego olimpizmu*, Kraków 1994, s. 479–487.
- Ordyłowski M., *Początki nowożytnych igrzysk olimpijskich w relacjach warszawskiego dziennika „Słowo”*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu” 1994, nr 1, s. 127–133.
- Ordyłowski M., *Problematyka olimpijska w prasie polskiej okresu zaborów na przykładzie krakowskiego dziennika „Głos Narodu”*, „Kwartalnik Naukowy AWF we Wrocławiu” 1994, nr 3, s. 45–59.
- Ordyłowski M., *Szkice z dziejów kultury fizycznej*, Zielona Góra 2005.
- Pędraszewska B., *Problematyka odradzania się idei olimpijskiej na łamach codziennej prasy warszawskiej w latach 1894–1912*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 4, Gorzów Wlkp. 2000, s. 55–60.
- Polley M., *The British Olympics: Britain’s Olympic Heritage, 1612–2012*, Swindon 2011.
- Przegaliński A., *Z dziejów wystaw rolniczych. Trzecia Wystawa Rolnicza (1860) i Wystawa Rolniczo-Przemysłowa (1901) w Lublinie*, Lublin 2012.
- Redmond G., *Toward Modern Revival of the Olympic Games: The Various „Pseudo-Olympics” of the 19th-Century*, [w:] J.O. Segrave, D. Chu (red.), *The Olympic Games in Transition*, Champaign 1988.
- Rozmiarzek M., *Pseudo-Olympics in the Grand Duchy of Posen: The Forgotten Sports Heritage of Greater Poland*, „The International Journal of the History of Sport” 2020, vol. 37 (15), s. 1517–1530; <http://dx.doi.org/10.1080/09523367.2020.1845154>.
- Rühl J.K., *Olympics Before Coubertin*, [w:] J.E. Findling, K.D. Pelle (red.), *Encyclopedia of the Modern Olympic Movement*, London 2004, s. 3–16.
- Sinko T., *Hellada i Roma w Polsce*, Lwów 1933.

- Słapek D., *Sport w Sparcie, Sparta w sporcie. Spartan mirage w nowożytnym ruchu sportowym*, „Almanach Historyczny” 2021, nr 23 (1), s. 39–58; <http://dx.doi.org/10.25951/4401>.
- Słapek D., *Terra incognita? Sport antyczny w historiografii polskiej (początki)*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 2018, t. 17, nr 2, s. 11–56; <http://dx.doi.org/10.16926/kf.2018.17.12>.
- Svahn A., *„Olympiska spelen” i Ramlösa 1834 och 1836*, Helsingborg 1984.
- Wasztyl R., *Galiczyjsko-krakowski przyczynek do genezy Polskiego Komitetu Olimpijskiego*, [w:] J. Lipiec (red.), *Logos i etos polskiego olimpizmu*, Kraków 1994, s. 465–470.
- Włodarczyk A., Rozmiarzek M., *Circus shows in nineteenth-century Poland as pseudo-olympics*, „Sport in History” 2022, s. 1–27; <http://dx.doi.org/10.1080/17460263.2022.2056232>.
- Włodarczyk A., *Koniec starożytnych igrzysk olimpijskich w świetle źródeł antycznych i bizantyńskich*, [w:] M. Zowisto, J. Kosiewicz (red.), *Sport i turystyka w perspektywie nauk społecznych: tradycja i współczesność*, Kraków 2019, s. 93–101.
- Włodarczyk A., *Za kulisami kongresu dla wznowienia igrzysk olimpijskich – początki instytucjonalizacji idei*, [w:] Z. Dziubiński, M. Jasny (red.), *Kultura fizyczna a instytucjonalizacja*, Warszawa 2020, s. 313–326.
- Włodarczyk A., Rozmiarzek M., *The chronology and naming of seventeenth-century pseudo-Olympics in the British Isles*, „Sport in History” 2021, vol. 41 (2), s. 159–180; <http://dx.doi.org/10.1080/17460263.2020.1854334>.
- Włodarczyk A., Rozmiarzek M., *Giovanni Mario Crescimbeni i poetyckie agony w rzymskiej Akademii Arkadyjskiej*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2018, t. 1, nr 2, s. 11–26; <http://dx.doi.org/10.16926/sit.2018.01.11>.
- Young D.C., *A Brief History of the Olympic Games*, Malden 2004.
- Young D.C., *Evangelis Zappas: Olympian Sponsor of Modern Olympic Games*, „Nikephoros” 2005, Bd 18, s. 273–288.
- Young D.C., *The Modern Olympics: A Struggle for Revival*, Baltimore 1996.
- Ziółkowska T., *Igrzyska olimpijskie w prasie poznańskiej do 1914 r.*, [w:] J. Lipiec (red.), *Logos i etos polskiego olimpizmu*, Kraków 1994, s. 471–477.
- Żmuda-Pałka M., Siwek M., *Ancient Physical Culture in Polish-Language Literature of the Enlightenment*, „The International Journal of the History of Sport” 2021; <http://dx.doi.org/10.1080/09523367.2021.1873280>.